

PRISPEVEK PROUČEVANJA RIMSKE KERAMIKE K POZNAVANJU GOSPODARSKE ZGODOVINE NAŠIH KRAJEV

IVA MIKL CURK

Zavod za spomeniško varstvo SRS, Ljubljana

Ker sodi lončenina med najpogostejše drobne najdbe v naših arheoloških najdiščih iz rimskega časa, so ji že dosedanja proučevanja rimske antike pri nas odmerila razmeroma dokaj pozornosti. Tako je tudi marsikateri podatek, ki je rezultat proučevanja keramike, s pridom vsaj posredno uporabljen za poznavanje gospodarskega življenja naših krajev v antiki.¹ Intenzivno proučevanje rimske keramike po Evropi v novejšem času in večje število novih najdb pri nas nam daje možnost, da še nekoliko podrobneje pogledamo, kakšen delež ima študij rimske keramike pri proučevanju naše antične gospodarske zgodovine.

Dosedanja proučevanja tipoloških posebnosti, značilnosti gline, ohranjenih lončarskih peči z inventarjem itd. omogoča, da za večje število keramičnih zvrsti prav točno določimo tudi kraj nastanka; to je omogočilo, da prav dobro poznamo nekaj velikih keramičnih industrij in prav tako poti trgovine z njihovimi izdelki (tako industrija in trgovina terre sigillate, keramike iz delavnic ACO, SVRVS in SARIVS, barbotinske keramike, recijske keramike itd.).²

Vedno več keramičnih najdb pri nas nam omogoča, da vsaj del takih raziskovalnih metod uporabimo tudi za naše gradivo in skušamo tudi uporabni keramiki z naših najdišč določiti kraj nastanka ali pa sklepati to in ono o notranji in zunanji trgovini z lončarskimi izdelki.

¹ E. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien 1. Diss. Pann. Ser 2, 20, 1942 (odslej: E. Bónis, Keramik I) 56 ss; A. Schörgendorfer, Die römische Keramik der Ostalpenländer. Sonderschr. d. Dt. Arch. Institut. (1942) Textbd. 170 ss; B. Saria, Germania 19, 1935, 27 ss; J. Klemenc v Zgodovini Ljubljane I (1955) 350 ss; M. Abramić, Poetovio (1925) 87 ss; I. Mikl Curk, Arh. vestnik 19, 1968, 310 ss.

² H. Comfort, RE s. v. Tera sigillata, suppl. VII (1940) 1295 ss; J. Déchelette, Les vases céramiques ornées de la Gaule romaine I (1904) 37 ss; P. Kar-nitsch, Die Reliefsigillata von Ovilava (1959) 21; E. Bónis, Keramik I, 44; K. Sz. Póczy v Intercisa II. Arch. Hung. NS 36 (1957) 38; E. Gose, Gefäßstypen der römischen Keramik in Rheinland. Bonner Jahrb. Beih. 1 (1950) opis tipov 213—218 in str. 15.

I. DOKAZI ZA OBSTOJ LONČARSKIH DELAVNIC

1. Neposredni dokazi

Najprej pogledjmo, kaj vemo in kaj moremo sklepati o rimski lončarski obrti pri nas. Neposredni sledovi, ki nesporno potrjujejo povsem razumljivo dejstvo, da je morala lončarska obrt cveteti skoraj v vsakem večjem naselju, zlasti pa v krajih z zalogami dobre glin, so lončarske peči.³

O nekaterih na naših tleh že pred davnim časom najdenih pečeh vemo zelo malo. Za obsežnejše sklepe moremo tako uporabiti predvsem nesporno lončarske peči, odkrite v novejšem času (Velika vas pri Krškem, Ljubljana, Brinjeva gora pri Zrečah in Osek v Slov. goricah). Tako moremo le za eno lončarsko peč (Velika vas) sklepati, da je del večjega obrtnega obrata, ki je delal gradivo za trg. (Dokaz za trditev bi bilo tudi dejstvo, da je bila poleg lončarske peči najdena skladovnica vodovodnih cevi z oznako SIS, torej namenjenih uporabi na teritoriju Siscije.)⁴ Za druge tri v novejšem času najdene lončarske peči, od katerih vsaj dve po stratigrafiji najdišča sodita v poznejša obdobja antike (Brinjeva gora in Ljubljana), pa moremo že po kvaliteti in velikosti z gotovostjo domnevati, da so delale le za ozek krog odjemalcev.

2. Posredni dokazi

Po podrobnem študiju ne le žigov, ampak tudi značilnosti keramike po medsebojni primerjavi ohranjenega gradiva iz raznih najdišč lahko za več vrst keramike sklepamo, da je lokalni izdelek, še več, sklepamo lahko prav konkretno, kje je nastala.⁵ Mnogo bi nam mogla tu pomagati izpopolnjena analiza glin, a njeni rezultati še niso vedno uporabni in večinoma raziskovalcem še ne dostopni.⁶

a) Podeželje — slabša keramika

Na podeželju lahko razlike v keramičnih izdelkih nekajkrat prav lepo opazujemo. Gradivo, ki ga uporabljamo za potrditev naše domneve je namreč bolj izolirano in značilnosti so tako bolj opazne. Prav gotovo nam svojski značaj keramike s Križne gore pri Ložu skozi vse kulturne plasti iz rimskega časa (veliko število plitvih skled in krožnikov iz temno sivo pečene, močno s peskom mešane keramike, le dodelano na lončarskem vretenu⁷) priča o lokalnem nastanku teh posod in to če že v samem najdišču ne, pa vsaj nekje v okolici. Enako trditev nam omogočajo temno

³ A. Smodič, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 39 ss; J. Klemenc v Zgodovini Ljubljane I (1955) 352; L. Plesničar, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 146; A. Müllner, Argo 3, 1894, 160; S. Rutar, Izvestja muz. druš. za Kranjsko 4, 1894, 163; T. Knez, P. Petru, A. Uršič, Arh. vestnik 17, 1966, 469 ss; B. Saria, Germania I. c.; S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 141, 151.

⁴ T. Knez, P. Petru, A. Uršič, I. c.

⁵ A. Schörgendorfer, o. c. 178, 185, 188, 189, 194, 195-203; I. Mikl Curk, Acta RCRF 8, v tisku.

⁶ P. Petru, Arh. vestnik 15-16, 1964-65 (1965) 65 ss; I. Mikl Curk, Arh. vestnik 19, 1968, 310.

⁷ M. Urleb, Arh. vestnik 19, 1968, 473 ss.

sive zgodnje antične žare, iz močno s peskom mešane gline in s površino pokrito z metličastim vrezom, ki so bile najdene na Sv. Pavlu nad Vrtovinom.⁸ Prav tako je spet z značilnimi žarami iz nekropole v Šempetru v Savinjski dolini⁹ ali z močno s peskom mešano sivo keramiko iz notranjosti Slovenskih goric.¹⁰ Kot nadaljnji dokaz lokalnega nastanka slabše, uporabne keramike s podeželja so nam lahko poleg najdb iz prekmurskih gomil zaradi njihove oblike in fature¹¹ tudi sivi jajčasti lonci iz keramike mešane s peskom in s površino, pokrito z vrezi metlice ali glavnička iz antične kulturne plasti v Dolgi vasi pri Lendavi. Na dnu nekaj teh posod se pojavljajo plastični križi. Pri posodah s tipološkimi značilnostmi antike je ta križ še majhen in tenak, postane pa širši in večji pri posodah z značilnostmi zgodnjega srednjega veka.¹² Takega pojava pri rimski keramiki pri nas sicer ne poznamo,¹³ pa tudi zunaj meja Slovenije je izjemen; zdi se, da je lasten le vrsti lončarskih delavnic srednjega dela jugozahodne Panonije.¹⁴

Našteli smo seveda le nekaj primerov, predvsem rezultatov novejših raziskovanj. Ti primeri nam torej tudi na naših tleh dokazujejo trditev, zgrajeno pri proučevanju širšega teritorija,¹⁵ da je slabša, s peskom mešana keramika malone vedno lokalni proizvod, in govori povsod, kjer se pojavlja v večji količini, tudi za obstoj lončarske delavnice v bližini.

b) Mesta — slabša keramika

Bolj zapletene postanejo razmere, ko pobljže pogledamo keramiko iz večjih rimskih središč naših krajev. Tu imajo proučevalci še obsežne naloge. Ena izmed prvih so skrbni količinski sezname posameznih vrst keramike pri prihodnjih izkopavanjih zlasti v naselbinskih kompleksih. Če med seboj primerjamo doslej najdeno in shranjeno, sivo, rjavo ali črno posodje iz bolj ali manj s peskom mešane gline; lonce, žare, čaše, sklede, trinožnike, pokrove in vrče iz posameznih večjih krajev (tu mislimo predvsem na Emono, Neviodunum, Celeio in Poetovio), med njimi vendar tudi že zdaj zasledimo razlike, ki nam lahko pomagajo iskati sledove lončarskih delavnic v teh krajih. Seveda pa ne smemo nikdar primerjati keramike le glede na fakturo. Vestno moramo upoštevati dejstvo, da je ohranjeno gradivo med seboj zelo različne starosti, pa tudi najdiščne okoliščine so lahko različne, in mu to spreminja videz. Primerjati moremo vedno le keramiko iz istih časovnih horizontov. Če to upoštevamo, moremo z gotovostjo uporabiti za dokaz lokalnih lončarskih delavnic emonske žare

⁸ D. Svoljšak, Arh. vestnik 19, 1968, 427 s.

⁹ I. Mikl Curk, Acta RCRF 3, v tisku. Objavo gradiva pripravlja kustos V. Kolšek. Za možnost primerjave se ji najlepše zahvaljujem.

¹⁰ S. Pahič, Varstvo spomenikov 9, 1962-64 (1965) 190 s.

¹¹ Isti, Arh. vestnik 11-12, 1960-61 (1962) 88 ss.

¹² I. Mikl, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 174.

¹³ Izjema je morda le primer, ki ga navaja H. Krautgasser v Mitt. d. Hist. Ver. f. Steiermark 10, 1861, 192.

¹⁴ R. Pittioni, Jahresh. d. Österr. Arch. Inst. 1946, Beibl. 116 s; isti, Urgeschichte des österreichischen Raumes (1954) 711, 715 s; E. Bónis, Keramik I, katalog.

¹⁵ E. Bónis, Keramik I, 38; A. Schörgendorfer, o. c. 195-203.

s črno glaziranim ustjem¹⁶ ali ptujske žare z žigi.¹⁷ Poslednje nam pomagajo kot lokalni izdelek izločiti še nekaj povsem sorodnih posod brez žigov iz hajdinskih grobov.¹⁸ Dejstvo, da se v Emoni med naselbinsko keramiko pojavlja v velikem številu poznejši krožnik s pokončnim ustjem v svojski profilaciji iz sive ali črne, precej s peskom mešane keramike, tak, kot ga drugod v Sloveniji ne poznamo,¹⁹ naj bo naslednji v vrsti dokazov za lokalne lončarske delavnice v Emoni, v Poetoviju pa veliko število čaš v obliki cvetličnega lončka.²⁰ Pregled manjših lončkov in čaš po naših muzejih nam kaže, da so identični ali zelo sorodni tipi vezani le na zelo ozek teritorij,²¹ in tako je sled lončarske delavnice tovrstnega proizvoda nekje v bližini.

Poudariti pa moramo, da so tudi med slabšo keramiko tipi, ki jim na podlagi vrste dokazov, da je taka keramika nastala skoraj vedno blizu kraja, kjer so jo uporabljali, ne smemo kar pavšalno določiti nastanka v lokalni delavnici. Proučevanje zgodnje rjavkasto sive žare iz nekoliko s peskom mešane gline, s trikotno odebelenim ustjem, t. i. auerberškega lonca,²² naj opozarja, da je vsekakor možen transport tudi neke vrste vsakdanji rabi namenjene keramike v večje razdalje, zlasti če gre za potrebe vojske. Tudi v Emoni in Poetoviju poznamo nekaj teh posod²³ in ravno obe središči sta bili vojaški oporišči.²⁴

c) Podeželje in mesta — boljša keramika

Tudi boljša keramika, izdelana iz dobro očiščene gline, nam lahko nudi nekaj podatkov o delavnicah pri nas, čeprav jo lahko kljub velikemu številu primerkov iz naših najdišč za dokazovanje mnogo manj uporabljamo. To gradivo je namreč lastno rimski civilizaciji velikih področij²⁵ in so razlike ter lokalne posebnosti mnogo teže opazne.

Velika raznolikost čaš in skled iz boljše keramike okrog Ptuja in Drnovega²⁶ nam omogoča pripisati veliko množino tega gradiva domačim

¹⁶ E. Bónis, *Keramik I*, 37 ss.

¹⁷ E. Bónis, *Keramik I*, katalog; ista, *Folia arch.* 14, 1962, 23 s; A. Schörgendorfer, o. c. 195—203; I. Mikl Curk, *Acta RCRF* 8, v tisku.

¹⁸ PM Ptuj, inv. št. 1564, 1566, 1569, 1575, 2357, 2359, 2362, 2364, 2365, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371 itd.

¹⁹ I. Mikl Curk, *Acta RCRF* 8, v tisku. Material v Mestnem muzeju v Ljubljani. Za možnost uporabe se lepo zahvaljujem kustosu L. Plesničar.

²⁰ A. Schörgendorfer, o. c. 195.

²¹ Npr. lonček z odtisi zobatega kolesca, A. Schörgendorfer, o. c. 188, 189.

²² H. Ulbert, Lorenzberg bei Epfach. *Münchner Beitr. z. V. u. Frühgesch.* 9 (1965) 88 ss.

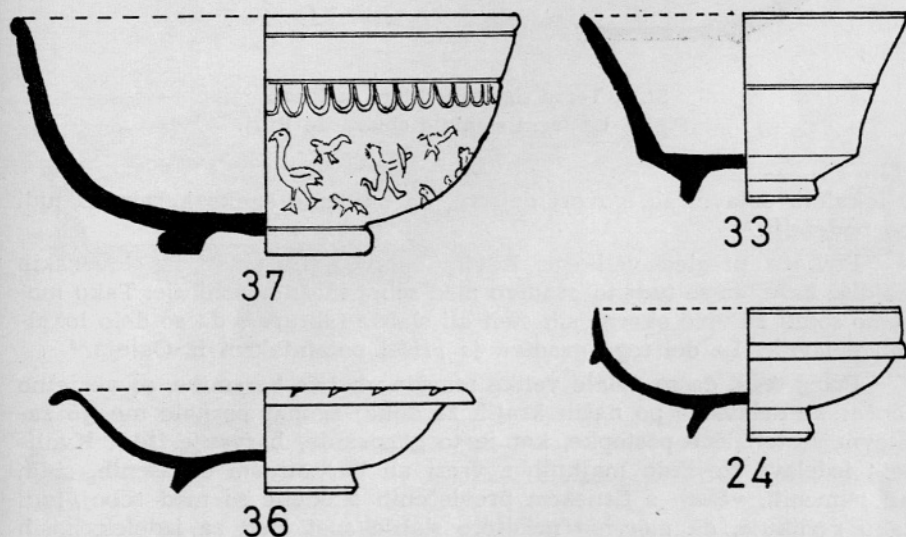
²³ E. Bónis, *Keramik I*, katalog.

²⁴ B. Saria RE s. v. Poetovio XXI/I (1951) 116 ss; isti, *Glasnik Muz. druž. za Slovenijo* 20, 1939, 119 ss; Th. Mommsen, *Emona v CIL III*, str. 489 ss; A. Premmerstein, S. Rutar, *Die römische Strassen und Befestigungen in Krain (1899)* 6 s; W. Schmid, *Jahrb. für Altde* 7, 1913, 63 ss; J. Šašel, *Vodnik po Emoni (1955)*.

²⁵ A. Schörgendorfer, o. c. 91—100; E. Bónis, *Keramik I*, 56 s.

²⁶ E. Bónis, *Keramik I*, katalog; A. Jalen, *Arh. vestnik* 1, 1950, 177 ss; R. Bratanič, *Arh. vestnik* 4, 1953, 105 ss; I. Mikl Curk, *Časopis za zgod. in narod. NV* 1, 1965, 75 ss; S. Pahič, prav tam, 10 ss; M. Abramič, *Poetovio (1925)* 87 ss; T. Knez, P. Petru, A. Uršič, *Arh. vestnik* 17, 1966 (1967) 469 ss; *Razprave SAZU* 6, 1968, 195 ss.

delavnicam. Prav zanimiv je med njimi zlasti izbor po sigilati posnetih posod. Nekoliko naj se pomudimo najprej pri zvrsti dobrih sivih imitacij zgodnjih sigilatnih krožnikov na nogi in skledic, ki jo poznamo iz ptujskih žganih grobov.²⁷ Take posode v Sloveniji poznamo doslej le v Ptujju, pa tudi na sosednjih območjih jih omenjajo, čeprav ne povsem identičnih, poročila so le iz madžarskih najdišč.²⁸ To je sicer premalo, da bi mogli za gradivo dokazati lokalni izvor v Ptujju, zlasti ne za kose iz boljše keramike s še danes trdno površino,²⁹ vendar pa moremo z dokajšnjo mero upravičenosti za druge sklepati, da so delo domače, poetovijske delavnice. To domnevo potrjuje dejstvo, da je po naših najdiščih tudi sicer veliko število posnetkov po sigilatni posodi, posnetkov vseh kvalit, zlasti v sigilatnih oblikah Drag 24, 33, 36, 31 ali 32 in 37. Najdemo jih v vseh večjih slovenskih najdiščih, med seboj se pa po posameznih krajih precej razlikujejo tako po fakturi kot tudi po obliki ali številu posameznih kosov. Gradivo je treba še podrobneje proučiti na podlagi kataloških pregledov; v oporo trditvi, da je moralo v veliki meri nastati

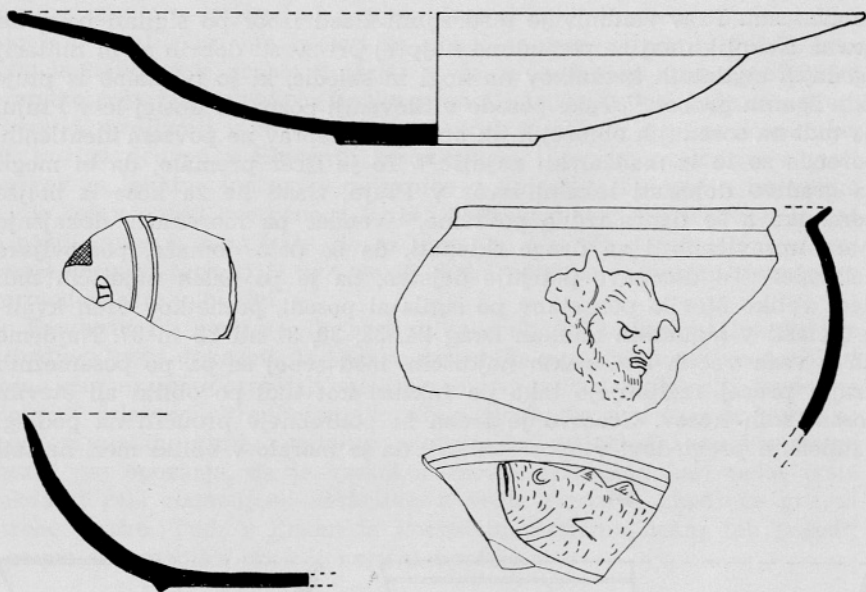
Sl. 1. Oblike terre sigillate po H. Dragendorffu (Bonner Jahrbücher 96, 1895), ki so najpogostejše vzorec za posnetke v naših krajih: Drag 37, 24, 36, 33

Fig. 1. Formes de la terra sigillata d'après H. Dragendorff (Bonner Jahrbücher 96, 1895), qui sont le plus souvent l'échantillon pour les copies en nos lieux: Drag 37, 24, 36, 33

²⁷ Pokrajinski muzej v Ptujju, inv. št. 1125 (žig MOI), 1034 (nečitljiv žig), 2137 (žig MOD F), 2236, 2250, LM Ioanneum v Gradcu inv. št. 5177, 5178, 5739 (žig L. GAVD), 5738 (isto), 5096 (žig MOD), 8618 (isto), 5714.

²⁸ K. Sz. Póczy, Acta arch. hung. 7, 1957, 73 ss.

²⁹ Tako predmeta iz muzeja v Gradcu inv. št. 5739 in 5738, oba z žigom L. GAVD.

Sl. 2. Terra sigillata chiara iz Ptuja
Fig. 2. La terra sigillata chiara de Ptuj

v lokalnih delavnicah, govori dejstvo, da najdemo enako keramiko tudi po podeželju.³⁰

Površen pregled velikega števila enoročajnih vrčev iz slovenskih najdišč kaže, da se tudi to gradivo med seboj močno razlikuje. Tako moramo soditi za vrče okornejših sten ali slabše fature,³¹ da so delo lokalnih delavnic. Le del tega gradiva je prišel potemtakem iz Ogleja.³²

Poleg tega, da so delale velike množine boljše keramike, so verjetno lončarske delavnice po naših krajih že dokaj zgodaj poznale mnogo zahtevnejše tehnične postopke, kot je to glaziranje, barvanje itd.³³ Kvaliteta izdelave številnih majhnih z vrezi ali barbotinom okrašenih, sivih ali rumenih, včasih s firnežem prevlečenih skodelic se med seboj tudi tako razlikuje, da moremo nekatere slabše spet šteti za izdelek naših krajev, zlasti če tudi zanje upoštevamo vse, kar smo rekli za krožnike, posnete po sigilati, najdene v Ptuju. Vsekakor pa ravno ta vrsta zgodnjeantične keramike močno potrebuje sistematične obdelave.³⁴ Jasen primer

³⁰ Ptujskim enake posnetke po sigilati oblike Drag 36 so našli v gomilah v Gomilicah v Slovenskih goricah: S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 10 ss.

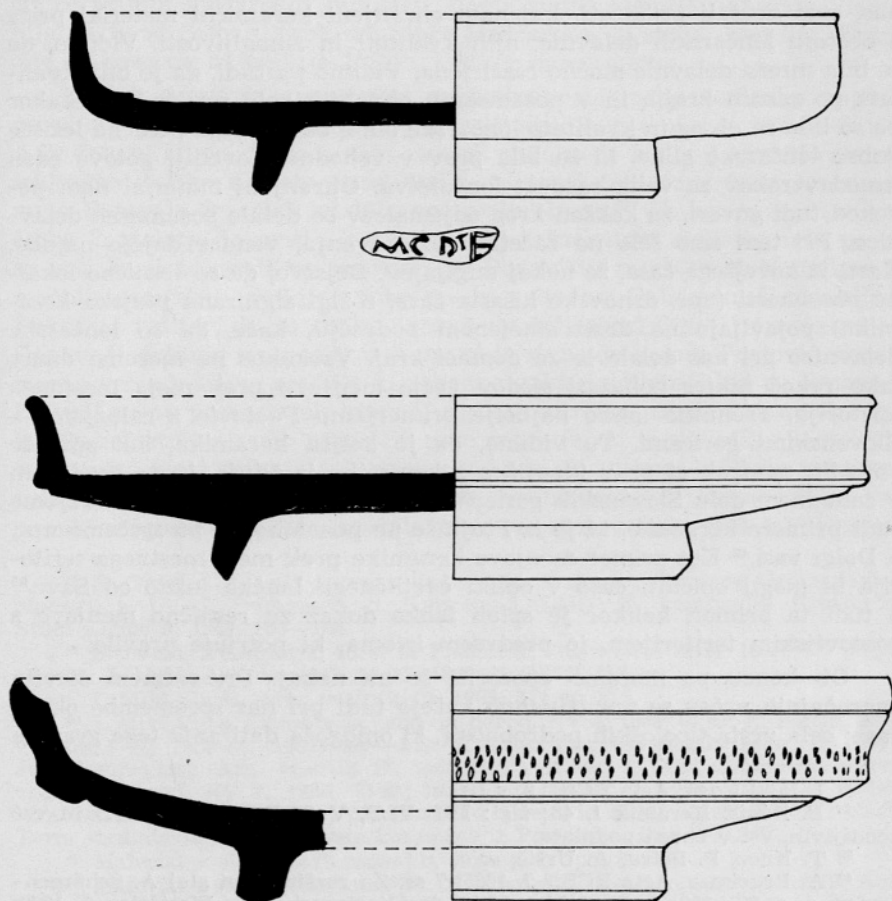
³¹ A. Schörgendorfer, o. c. 204—206; I. Mikl Curk, Acta RCRF 8, v tisku.

³² A. Schörgendorfer, o. c. 204.

³³ Tako glaziranje in barvanje keramike: I. Mikl Curk, Razprave SAZU 6, 1969, 185; A. Schörgendorfer, o. c. 210—213; E. Bónis, Keramik I, 45.

³⁴ E. Bónis, prav tam.

dela lokalnih delavnic so še drnovske žare v obliki hiše,³⁵ odsev domačega duhovnega življenja in kot take tudi krajevno vezan izdelek. Oblikovanost spodnjega dela teh posod in kvaliteta gline pa nam v primeri z vrsto enoročajnih vrčev istega najdišča lepo potrjuje že prej izraženo domnevo, da je mnogo enoročajnih vrčev izdelek lokalnih lončarjev. Tak način dokazovanja dela domačih lončarjev lahko uporabimo še na drugem primeru: hranilniki so znani pri nas le v Ptuj in so bili skoraj gotovo tam tudi narejeni.³⁶ Velika vrsta enoročajnih vrčev iz Ptuja, zlasti tistih manjših dimenzij, ima povsem enako glino in na isti način oblikovan trup, tako da moramo v njih videti izdelek istih lončarskih delavnic.

Sl. 3. Sivi krožniki (imitacija sigillate) iz Ptuja
 Fig. 3. Assiettes grises (imitation de la sigillata) de Ptuj

³⁵ P. Petru, Arh. vestnik 13-14, 1962-63 (1963) ss in še neobjavljena disertacija istega avtorja.

³⁶ A. Schörgendorfer, o. c. 210.

Kot nadaljnji dokaz o obstoju in zmogljivosti domačih lončarskih delavnic pri nas, ki ga moremo že danes povsem predočiti, naj imenujemo še plitve krožnike s pokončnimi stenami. Veliko število tega gradiva v poznih plasteh in z značilno profilacijo v Emoni³⁷ dovoljuje sklep, da so vsi taki krožniki delo emonske delavnice. Še zgovornejša je starejša ptujsko gradivo, saj je opremljeno z žigi³⁸ značilnih imen in oblike, pa tudi v pasovih rdeče pobarvano. Tudi inventar lončarske peči iz Velike vasi zgovorno priča o domači proizvodnji te³⁹ rimskemu načinu prehrane v Sredozemlju in celi vrsti provinc tako lastne kuhinjske in namizne posode.⁴⁰

Z nekaj primeri, ki nam jih daje dosedanje raziskovanje antike pri nas, smo skušali prikazati, kaj nam ohranjeni keramični material priča o obstoju lončarskih delavnic, njih kvaliteti in zmogljivosti. Vidimo, da je bila mreža delavnic močno razširjena. Vidimo pa tudi, da je bila kvaliteta po raznih krajih in v posameznih obdobjih zelo različna. Vsekakor pa so bila za obseg in kvaliteto lončarske obrti odločilnega pomena ležišča dobre lončarske gline, ki so bila prav v vzhodni Sloveniji gotovo eden izmed vzrokov za velik razcvet lončarstva. Ohranjeni material nam ponekod tudi govori, za kakšen krog odjemalcev so delale posamezne delavnice. Pri tem smo šele na začetku raziskovanja, vendar dajejo najdbe, zlasti iz novejšega časa, že nekaj migljajev. Dejstvo, da se resnično lokalne posebnosti (npr. drnovske hišaste žare, z žigi signirana ptujška keramika) pojavljajo na dosti omejenem področju, kaže, da so lončarske delavnice pri nas delale le za domači kraj. Vsekakor ne moremo danes tako rekoč nikjer pokazati sledov večje menjave prek meja mestnega teritorija. Trenutno lahko najbolje primerjamo Poetovio z zaledjem — Slovenskimi goricami. Tu vidimo, da je boljša keramika, kot smo že omenili, mnogokrat prav identična s keramiko iz Ptuja, in to predvsem v zahodnem delu Slovenskih goric;⁴¹ v vzhodnem delu⁴² pa že srečujemo tudi primere keramike, ki je iz Ptuja še ne poznamo, jo pa srečamo npr. v Dolgi vasi.⁴³ Kot primer menjave keramike prek meja mestnega teritorija bi mogli omeniti čašo v obliki cvetličnega lončka južno od Save,⁴⁴ a tudi ta primer, kolikor je sploh lahko dokaz za resnično menjavo s poetovijskim teritorijem, je predvsem izjema, ki potrjuje pravilo.

Ob koncu pa moramo opozoriti še na nekaj. Pri velikem številu enočajnih vrčev se npr. živahno kažejo tudi pri nas spremembe okusa časa; cela vrsta tipoloških podrobnosti, ki omogoča datiranje tega gradiva

³⁷ I. Mikl Curk, Acta RCRF 8, v tisku.

³⁸ E. Bónis, Keramik I, 48; žigi: IVL VLP, V CRESCE, L. GAVD in več nečitljivih, vsi v obliki podplata.

³⁹ T. Knez, P. Petru, A. Uršič, o. c.

⁴⁰ A. Bruckner, Acta RCRF 7, 1965, 7 ss. Za razširjenost glej A. Schörghendorfer, o. c. 97—100; S. Loeschke, Mitt. d. Altertumskomm. Westfalen 5, 1909, 268—271.

⁴¹ S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 10 ss.

⁴² Material iz Veržeja v muzeju Maribor. Za možnost uporabe se zahvaljujem kustosu S. Pahiču.

⁴³ I. Mikl, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1960) 174.

⁴⁴ Članki T. Kneza, S. Petrujeve in P. Petruja, v Razpravah SAZU 6, 1969, 5 ss, 83 ss in 107 ss.

po drugih ozemljih imperija (oblikovanost ustja, trupa, dna),⁴⁵ je za datacijo v veliki meri povsem uporabna tudi pri nas.⁴⁶ To dejstvo nam govori, da so bile lončarske delavnice v naših krajih, pa tudi njih odjemalci vendarle v stalnem stiku z razvojem obrti oziroma keramičnih industrij po imperiju. In šele ob tem so se razvijale lokalne posebnosti.⁴⁷

II. TRGOVINA

Ob vsem tem pa najdemo pri nas tudi mnogo keramike, ki zanjo čisto jasno vemo, da je uvožena. To gradivo kaže naše kraje kot odjemalce velikih lončarskih industrij, doma zunaj ozemlja današnje Slovenije, in to od Siscije, prek današnje Madžarske, Avstrije, Nemčije, Francije do severne in srednje Italije, kolikor danes vemo.

Od teh zvrsti je kronološko najzanimivejša in po nastanku najbolj proučena gotovo terra sigillata; njen študij je pri nas še v začetkih.⁴⁸ A že danes vidimo, da so k nam uvažali nekako do konca 1. stoletja skoraj izključno italsko sigilato skozi Oglej, to torej tudi še v času, ko zunaj meja Panonije že sploh ni bila več priljubljena.⁴⁹ Ob koncu 1. in v začetku 2. stoletja je prišlo k nam precej južnogalske sigilate, nato pa so se naši kraji navezali na trgovino ob Donavi in začeli uvažati sigilato iz močnih industrij srednje, nato pa iz vzhodne Galije in Germanije.⁵⁰ Dokaz za trditev, da so sigilato sprva uvažali skozi Oglej, pozneje pa od Donave,⁵¹ dobimo na naših tleh že v dejstvu, da pozna Poetovio nepri- merno večje količine srednje in vzhodno galske sigilate,⁵² kot pa Emona.⁵³ Pa tudi pojav posameznih imitacij sigilate oziroma izdelkov manjših sigilatnih industrij v naših najdiščih nam potrjuje, da je sigilata v 2. stoletju v pretežni meri prihajala k nam z vzhoda ali severa: v Ptujem poznamo nekaj noriške sigilate in izdelkov iz Aquincuma,⁵⁴ v Drnovem pa več posod iz žigosane sigilate, nastale prav verjetno v Sisku.⁵⁵ A takoj mora-

⁴⁵ E. Gose, o. c. opis razvoja tipov; Ch. Simonett, Tessiner Gräberfelder. Monogr. z. Ur.-u. Frühgesch. d. Schweiz 3 (1941); N. Lamboglia, Rivista di Studi Liguri 9, 1943, 163—194.

⁴⁶ E. Bónis, Keramik I, 56 s; L. Plesničar, Inventaria arch. 10 (1967) Jugoslavija; I. Mikl, Arh. vestnik 11-12, 1960-61 (1962) 153 ss.

⁴⁷ I. Mikl Curk, Arh. vestnik 19, 1968, 311 in 316.

⁴⁸ I. Mikl Curk, Časopis za zgod. in narod. NV 4, 1968, 64 ss; E. Boltin, Arh. vestnik 9-10, 1958-59 (1961) 239—241; L. Plesničar, Inventaria arch. 10 (1967) Jugoslavija; ista, Arh. vestnik 17, 1966 (1967) 473 ss; I. Mikl Curk, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 75 ss; ista, Acta RCRF 7, 1965, 75 ss; M. Urleb, Arh. vestnik 8, 1957, 150 ss; M. Abramič, Poetovio (1925) 93 ss; I. Mikl Curk, Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija. Diss. 9 (1969).

⁴⁹ Material v slovenskih muzejih, sicer glej opombo 47.

⁵⁰ Material v slovenskih muzejih. M. Abramič, Poetovio (1925) 93 ss; V. Kolšek, Celjski zbornik 8, 1959, 230—237.

⁵¹ A. Hekler, Strena Buliciana (1924) 110 ss; D. Gabler, Arch. Ért. 91, 1964, 94 ss.

⁵² I. Mikl Curk, Acta RCRF 7, 1965, 77.

⁵³ Neobjavljeno gradivo v muzejih v Ljubljani.

⁵⁴ I. Mikl Curk, Acta RCRF 7, 1965, 75 ss.

⁵⁵ Pretežno neobjavljeno gradivo v Narodnem muzeju v Ljubljani. Za podatek se zahvaljujem S. in P. Petru.

mo opozoriti na osamljene primere iz Ptuja,⁵⁶ ki lahko dokazujejo, da so v Ptuj uvažali nekaj keramike te vrste še v 2. stoletju od juga. K značilnostim trgovine se še povrnemo, ker jo lahko v celoti zajamemo šele, ko pogledamo tudi druge vrste keramike, ne le sigilato, katere uvoz se, kot je znano, v naše kraje preneha nekako v začetku 3. stoletja.⁵⁷

Vsekakor pa moramo načeti ob kratkem povzetku o značilnostih uvoza terre sigillate v naše kraje še zanimivo vprašanje, koliko je uvoz zgodnje sigilate povezan s kritjem potreb vojske ali pa je plod prave trgovine. Drugje, zlasti ob srednjeevropskih mejah imperija, striktno opredeljujejo vsako najdbo sigilate kot primer predmetov v rabi vojakov.⁵⁸ Tak primer je pri nas še razmeroma zelo malo proučen. Izrazito zgodnjo sigilato poznamo doslej pri nas v večjem številu le iz Emone, Poetovija in še nekaj manjših kranjskih najdišč (Vrhnika, Bevke, Petrušnja vas, Dobova, Zalog).⁵⁹ Del materiala bi mogli zagovarjati kot uvoz predmetov, namenjenih vojski, saj je Poetovio v 1. stoletju nesporno vojaški tabor.⁶⁰ Vrhniko poznamo kot delovno taborišče upornih panonskih legij leta 14.⁶¹ A že pri Emoni postane vprašanje bolj zapleteno. Zanjto vemo, da je vsaj v Tiberijevem času že kolonija,⁶² število sigilate v tem času prav gotovo ne upada.⁶³ Sigilato v Zalogu še lahko razlagamo kot pridatek iz groba vojaka,⁶⁴ teže pa si razlagamo najdbe sigilate v Bevkah, Petrušnji vasi ali Dobovi.⁶⁵ Tako bi mogli naše razmišljanje zaključiti najbolj verjetno s sklepom, da so bili naši kraji, zlasti v osrednji in južni Sloveniji (žal nam kot popoln dokaz za to trditev še manjkajo večje količine keramike in zlasti zgodnje sigilate iz Slovenskega primorja) že zgodaj v taki meri prepojeni z rimsko civilizacijo, da so si tudi civilni prebivalci omislili sigilatne posode in torej sigilata pomeni pravo trgovino. Prav zanimivo morda potrjuje to izvajanje južnogalska skodela Drag 37 iz druge polovice 1. stoletja, najdena (leta 1961) v Miklavžu pri Mariboru v žganem pokopu v gomili,⁶⁶ tipični obliki domačega pogrebne ritusa v delu jugovzhodnega Norika in jugozahodne Panonije.⁶⁷

Toda kot rečeno, nam poleg sigilate pomaga še vrsta drugih vrst boljše keramike slediti razvoju trgovine z lončenino. Nesporni italški izdelki zgodnjega 1. stoletja so še skifosi in čaše iz delavnice *Surus* in *Sarius*⁶⁸ in nekaj podobnega reliefnega posodja (npr. PM Ptuj inv. št. 728),

⁵⁶ I. Mikl Curk, Acta RCRF 7, 1965, 76.

⁵⁷ H. Comfort, RE s. v. Terra sigillata, časovna tabela.

⁵⁸ G. Ulbert, Lorenzberg bei Epfach. Münchner Beitr. z. V. u. Frühgesch. 9 (1965) 84.

⁵⁹ Za podatke se zahvaljujem kustosu S. Petru. I. Mikl Curk, Razprave SAZU 6, 1969, 181.

⁶⁰ Glej opombo 23.

⁶¹ Tacit, Annales I 16.

⁶² Glej opombo 23.

⁶³ L. Plesničar, Inventaria arch. 10 (1967) Jugoslavija.

⁶⁴ Varstvo spomenikov 11, 1966 (1967) 131.

⁶⁵ I. Mikl Curk, Razprave SAZU 6, 1969, 181.

⁶⁶ S. Pahič, Varstvo spomenikov 8, 1960-61 (1962) 246. Za podrobne podatke se zahvaljujem kustosu S. Pahiču.

⁶⁷ S. Pahič, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 10 ss.

⁶⁸ Večje količine v Emoni. Za podatek se zahvaljujem kustosu L. Plesničar. Ptuj: I. Mikl Curk, Časopis za zgod. in narod. NV 1, 1965, 75 ss.

prav tako pa tudi fine rjavkaste ali rumenkaste in sive, včasih s firnežem prevlečene čaše, okrašene z vrezi ali barbotinom,⁶⁹ od katerih le za slabše domnevamo, da so provincialnega izvora (glej zgoraj). Po poteh od Donave, torej s severa ali vzhoda, v zgodnji antiki skoraj ne poznamo uvoza keramike. A v 2. stoletju se število keramike, ki je prišla k nam po tej poti, pomnoži. Nesporni primeri za to so pojavi recijske keramike⁷⁰ ali črne keramike z belim barbotinom iz Porenja.⁷¹ Uvoz z donavskega limesa ali le vpliv od tod bi pri krožniku s pokončnim robom težje zagovarjali, kot to meni A. Schörgendorfer,⁷² saj gre tu, kot smo že zgoraj videli, za obliko, ki je zelo razširjena po imperiju in je bila lastna mnogim lokalnim lončarskim delavnicam. Težko govorimo pa tudi o pravem uvozu s severa ali vzhoda, najbrž tudi pri primerih poznoantične keramike z glajenimi ornamentami.⁷² Tu gre verjetno le za vplive.

Vsekakor pa je bilo naše področje toliko blizu Italije, da je italska trgovina na njem vedno obdržala svojo vlogo. Kot lep dokaz za to je razmeroma močan uvoz v podrobnosti še malo proučene terre sigillate chiare,⁷³ skled in krožnikov iz fine rumenkaste, pozneje svetlo rdeče tenke keramike, okrašene posamično z vrezi ali aplikacijami in z žigosano ornamentiko. Ta posoda daje keramiki Emone in južne Slovenije določen pečat,⁷⁴ kar je povsem razumljivo, saj je to ozemlje v času najkarakterističnejših oblik terre sigillate chiare (žigosani ornamenta v Konstantinovem času)⁷⁵ del Italije tudi upravno. Zanimivo pa je dejstvo, da je nekaj bolj zgodnjih primerkov te keramike tudi v Ptujju (prim. inv. št. PM Ptuj 720, 728, 3382, 10.238, 10.244, 10.250, LM Ioanneum Graz 5803, 8258). Tako vidimo, da so bili naši kraji povezani z obema glavnima arterijama evropske velike trgovine, in to nekako v enaki meri.

Na koncu naj le omenimo pojav predmetov iz svetlo modre fajanse, tako značilne za Egipt.⁷⁶ Datacija in poti uvoza sicer še niso natanko proučeni. Gradivo navajamo ob robu kot primer, kako nam tudi pregledi keramičnega gradiva lahko pokažejo dolgo pot posameznega trgovskega blaga po rimskem imperiju, čeprav ravno v tem primeru ne gre več za pravo trgovino s keramiko-posodo, ampak za trgovino s kozmetičnimi pripomočki, biseri in dišavami v njihovi originalni embalaži.

Ob nekaj primerih smo tako skušali prikazati pomen proučevanja keramike za poznavanje gospodarske zgodovine v rimskem času.

⁶⁹ A. Schörgendorfer, o. c. 92; E. Bónis, *Keramik I*, 44.

⁷⁰ A. Schörgendorfer, o. c. 97; I. Mikl Curk, *Časopis za zgod. in narod. NV* 1, 1965, 75; ss; neobjavljeno gradivo v muzejih.

⁷¹ I. Mikl Curk, *Časopis za zgod. in narod. NV* 2, 1967, 58 s.

⁷² A. Schörgendorfer, o. c. 91, 92.

⁷³ N. Lamboglia, *Gli scavi di Albintimilium* (1950) 145; isti, *Terra sigillata chiara*. *Rivista ingauna e intemelia* 7, 1941, 7 ss; isti, *Rivista di Studi Liguri* 29, 1963, 145—212; I. Čremošnik, *Glasnik Zem. muz.* 17, 1962, 140—145.

⁷⁴ M. Urleb, *Arh. vestnik* 19, 1968, 473 s; A. Degrassi, *Scritti vari II* (1956) 723 ss. Poleg tega še neobjavljeno gradivo v Mestnem muzeju Ljubljana. Za podatke se zahvaljujem L. Plesničar.

⁷⁵ N. Lamboglia, *Gli scavi di Albintimilium* (1950) 145.

⁷⁶ I. Mikl Curk, *Razprave SAZU* 6, 1969, 191.

RÉSUMÉ

Contribution de l'étude de la céramique romaine à la connaissance de l'histoire économique de nos lieux

Le présent article essaie, avant tout sur la base des nouvelles découvertes, reprendre les données qu'il est possible d'obtenir sur la vie économique à l'époque romaine sur le territoire de la Slovénie actuelle, avec l'étude de la céramique.

Tout d'abord (I) il parle des preuves de l'existence d'ateliers de poteries sur ce territoire, à savoir des preuves directes (1) — les fours. Nous avons trop peu de renseignements sur certaines découvertes anciennes de fours pour pouvoir en conclure quoi que ce soit. Ainsi, nous ne connaissons mieux jusqu'ici que le four de potier de Velika vas près de Krško, qui faisait partie d'un plus grand atelier, et quelques moindres fours qui travaillaient seulement pour un cercle plus restreint de clients.

Par la suite, l'article essaie de prouver encore d'autres ateliers de potiers indirectement (2), et cela par les caractéristiques des articles, comme l'avait déjà fait en partie Schörgendorfer. L'auteur de l'article utilise une telle méthode d'abord pour l'établissement de plusieurs ateliers locaux de céramique de moins bonne qualité à la campagne (a), savoir les ateliers des vallées de Lož et de la Vipava, de Šempeter dans la vallée de la Savinja, des Slovenske gorice et du Prekmurje.

Puis (b) il énumère les exemples dans les lieux de l'utilisation de la céramique de qualité inférieure des centres plus importants. Mais ici il faut cependant tenir compte du fait qu'il est possible de transporter au loin aussi de la céramique utilisable de moins bonne qualité (exemple du pot d'Auerberg).

A la fin, l'auteur cite la céramique de meilleure qualité (c), dont les caractéristiques montrent qu'elle est un produit des ateliers de l'endroit, où elle était employée. Ces poteries comprennent de nombreux plats et coupes, des assiettes grises imitées d'après la sigillata précoce et encore plusieurs autres copies d'après la sigillata, surtout en Slovénie orientale, une plus grande partie de jarres à une anse, une partie des petites tasses avec des incisions ou ornées de barbotine, des urnes de Neviodunum, des tirelires de Poetovio et des assiettes avec des parois droites.

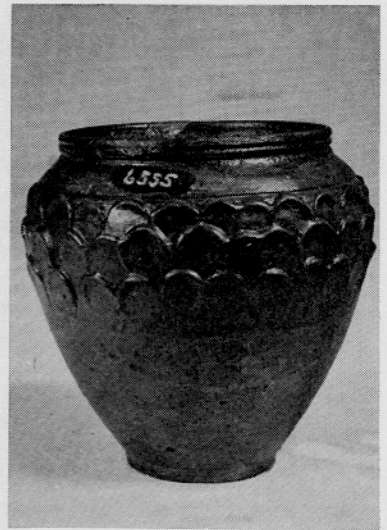
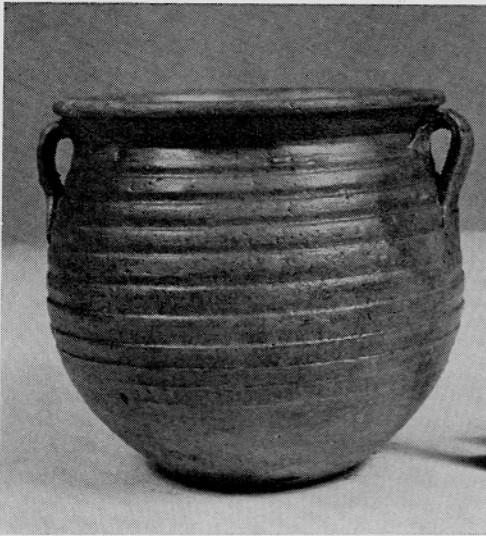
Par l'extension des particularités locales, il semble que les ateliers des potiers ne travaillaient pas pour un grand territoire, dans le meilleur cas pour la sphère de la ville du pays. Par le fait que les changements du goût du temps se reflètent assez vite aussi dans les produits provinciaux, nous pouvons conclure que les producteurs et les clients vivaient en contact permanent avec le développement ailleurs dans l'empire.

Dans la deuxième partie (II), l'auteur de l'article parle des caractéristiques du commerce de la céramique. Le meilleur soutien en est la terra sigillata, bien qu'elle soit encore peu étudiée. De toute façon nous devons constater le fait que dans toute la Slovénie on importe d'abord la sigillata de l'Italie, et cela jusqu'à la fin du 1er siècle, alors qu'au 2e siècle se multiplie fortement l'importation du nord, à savoir la sigillata gauloise et germanique. Cette sigillata, cependant, prédomine seulement dans la partie nord de la Slovénie, alors que dans la Slovénie méridionale on ne la connaît presque pas. Ici, l'au-

teur discute du fait que la précoce sigillata en Slovénie est la preuve de la présence des soldats dans tous les lieux, où elle a été trouvée. A l'examen des matériaux anciens, on peut établir que dans la haute antiquité, dans les parties méridionale et centrale, la Slovénie devait déjà être tellement romanisée que les civils aussi achetaient la sigillata, parce qu'on ne peut pas conjecturer de bases militaires pour une série de gisements de sigillata précoce.

Pour obtenir un meilleur aperçu du commerce extérieur de la céramique on a encore d'autres céramiques meilleures, produits des ateliers SVRVS — SARIVS, fréquents surtout à Emona, les tasses de barbotine, la céramique en barbotine blanche et aussi la terra sigillata chiara. Tous ces exemples prouvent, à côté de la sigillata, que dans le commerce extérieur de nos lieux dans la haute antiquité l'Italie menait expressément et que, dans les périodes ultérieures de l'antiquité aussi elle a conservé son importance pour la Slovénie centrale et méridionale, et que même des parties septentrionale et orientale le commerce des bords du Danube ne l'a pas évincé entièrement. Comme exemple des grandes distances parcourues par le commerce extérieur, l'auteur de l'article mentionne à la fin quelques objets de faïence bleue, bien qu'ici il ne s'agisse plus de commerce de la céramique au vrai sens du mot, mais du commerce des accessoires cosmétiques.

T. 1

Nekaj primerkov keramike iz Ljubljane (Emona)
Quelques pièces de céramique provenant de Ljubljana (Emona)